

O‘ZBEKISTON TA‘LIM TIZIMIDA NODAVLAT UMUMTA‘LIM MUASSASALARINING AMALDAGI HOLATI TAHLILI

Sobirov Shaxzod Ozod o‘g‘li

Toshkent axborot texnologiyalari universiteti mustaqil tadqiqotchisi

shaxzd_s97@mail.ru

Annotatsiya: Mazkur maqolada O‘zbekistonning o‘rta bo‘g‘inidagi ta‘lim tizimida nodavlat ta‘lim muassasalarining shakllanishi hamda ularning rivojlanish yo‘nalishlari tahlil qilinib, hududlar kesimidagi o‘sish yoki pasayish tendensiyalari keltirilgan. Hozirgi kunda davlat tomonidan xususiy ta‘lim sektorini qo‘llab-quvvatlash, litsenziyalash tartibining soddalashtirilishi va investitsion muhitning yaxshilanishi natijasida nodavlat maktablar soni keskin ortgani ko‘rsatiladi. Shuningdek, nodavlat ta‘lim muassasalarining o‘quvchilarga sifatli ta‘lim berishdagi o‘rni, davlat ta‘lim tizimidagi yuklamani kamaytirishdagi roli va istiqboldagi rivojlanish yo‘nalishlari yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar: *nodavlat ta‘lim, umumta‘lim, umumta‘lim muassasasi, xususiy sektor, tendensiyalar.*

АНАЛИЗ ТЕКУЩЕГО СОСТОЯНИЯ НЕГОСУДАРСТВЕННЫХ ОБЩЕСТВЕННЫХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ УЗБЕКИСТАНА

Собиров Шахзод Озод угли

Независимый исследователь Ташкентского университета информационных технологий

shaxzd_s97@mail.ru

Аннотация: В данной статье анализируется формирование негосударственных учебных заведений в системе среднего образования Узбекистана и тенденции их развития, а также представлены тенденции роста или спада по регионам. В настоящее время резко возросло число негосударственных школ в результате государственной поддержки частного сектора образования, упрощения процедуры лицензирования и улучшения инвестиционного климата. Также освещается роль негосударственных учебных заведений в обеспечении качественного образования учащихся, их роль в

снижении нагрузки на государственную систему образования и будущие направления развития.

Ключевые слова: негосударственное образование, общее образование, общеобразовательное учреждение, частный сектор, тенденции.

ANALYSIS OF THE CURRENT STATE OF NON-STATE PUBLIC EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN THE UZBEKISTAN EDUCATION SYSTEM

Sobirov Shaxzod Ozod ugli

Independent researcher at Tashkent University of Information Technologies

shaxzd_s97@mail.ru

Abstract: This article analyzes the formation and development trends of non-state educational institutions in the secondary education system of Uzbekistan, and presents growth and decline trends by region. The number of non-state schools has increased sharply due to government support for the private education sector, simplified licensing procedures, and an improved investment climate. The article also highlights the role of non-state educational institutions in providing high-quality education to students, their role in reducing the burden on the public education system, and future development directions.

Keywords: *non-state education, general education, general education institution, private sector, trends.*

KIRISH

So‘nggi yillarda O‘zbekiston Respublikasida ta‘lim tizimini tubdan isloh qilish, uni zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy talablar va raqamli transformatsiya sharoitlariga moslashtirish ustuvor davlat siyosati yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Mazkur jarayonda nodavlat umumta‘lim muassasalari (xususiy maktablar) ta‘lim tizimining muhim tarkibiy elementi sifatida shakllanib, davlat maktablari bilan bir qatorda ta‘lim xizmatlari bozorida faol ishtirok etmoqda.

Maqola materiallarida qayd etilganidek, aholining sifatli ta‘limga bo‘lgan talabi, pedagogik innovatsiyalarni tez joriy etish zarurati hamda davlat byudjeti yuklamasini optimallashtirish ehtiyoji nodavlat sektor rivojlanishining asosiy sabablaridan hisoblanadi. Nodavlat umumta‘lim muassasalari ta‘lim sifati, o‘quvchilarning individual qobiliyatlarini rivojlantirish, zamonaviy fan va texnologiyalarni o‘quv jarayoniga integratsiyalash orqali inson kapitalini shakllantirishda muhim rol o‘ynamoqda.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Xalqaro tajribada T.Knighton, B.Patrick, E.Hanushek, V.Lavy, K.Hitomi [10, 11] va boshqalar ta'lim jarayonini optimallashtirish asosida iqtisodiy samaradorlikka erishish, past daromadli mamlakatlarda maktab ta'limining past darajalarida va ko'pincha ayollarda yuqoriroq ko'rinishini tadqiq etganlar.

Sharapova M. "Umumta'lim maktablarini moliyalashtirishda xususiy mablag'lardan foydalanishning ahamiyati" [3]. Ushbu maqolada umumta'lim maktablarini moliyalashtirishda davlat mablag'lari bilan bir qatorda xususiy mablag'lardan foydalanish muhimligi tahlil qilingan. Xususan, nodavlat ta'lim tashkilotlarining moliyaviy barqarorligi, investitsiya jalb qilish imkoniyatlari hamda mavjud moliyaviy manbalarni diversifikatsiya qilish yo'llari ko'rib chiqiladi. Ta'lim sektori infratuzilmasini mustahkamlash, sifatni oshirish va xususiy sektor rolini kuchaytirish jihatidan mazkur manba sizning mavzu uchun dolzarb.

"Ta'lim sohasini rivozlashtirishda nodavlat sektorining urni: muammo va echimlar" [4]. Bu maqola nodavlat ta'lim tashkilotlari O'zbekistonda qanday o'sib borayotgani, ularni rivojlantirishdagi muammolar va yechimlar tahlil qilinadi. Nodavlat sektorining umumta'lim tizimiga qo'shayotgan hissasi, joylarda xususiy ta'lim muassasalarining faoliyati va davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanishi tahlil qilingan. Mavzu kontekstida nodavlat muassasalarining shakllanish omillarini tushunish uchun muhim manba.

Qodiralieva I. "Nodavlat oliy talim muassasalari xususida ayrim mulohazalar" [5]. Garchi bu manba oliy ta'limga oid bo'lsa-da, unda nodavlat ta'lim tashkilotlarining huquqiy maqomi va rivojlanish omillari tahlil qilingan. Shu orqali umumta'lim sohasiga o'tish mumkin bo'lgan tashkiliy, litsenziyalash va normativ huquqiy muhit jihatlariga tushuncha hosil qilish mumkin.

METODOLOGIYA

Mazkur tadqiqotning metodologik asosi nodavlat umumta'lim muassasalari rivojlanishini tizimli, institutsional va iqtisodiy yondashuvlar asosida o'rganishga qaratilgan. Tadqiqot jarayonida ta'lim tizimini murakkab ijtimoiy-iqtisodiy tizim sifatida ko'rib chiqish tamoyili asos qilib olindi.

Tadqiqotda umumilmiy va maxsus ilmiy tadqiqot metodlaridan kompleks tarzda foydalanildi. Jumladan, tahlil va sintezmetodlari orqali nodavlat umumta'lim muassasalarining faoliyatiga ta'sir etuvchi omillar ajratib olindi hamda ularning o'zaro bog'liqligi asoslandi. Induksiya va deduksiya metodlari yordamida alohida faktlar va statistik ma'lumotlar asosida umumiy ilmiy xulosalar shakllantirildi.

Shuningdek, tadqiqotda taqqoslama tahlil metodi qo'llanilib, O'zbekiston ta'lim tizimidagi nodavlat umumta'lim muassasalari faoliyati davlat umumta'lim

muassasalari hamda ayrim xorijiy mamlakatlar tajribasi bilan solishtirildi. Bu metod nodavlat sektorning ustun va zaif jihatlarini aniqlash imkonini berdi.

Tadqiqotning empirik bazasini O‘zbekiston Respublikasi ta’lim sohasiga oid normativ-huquqiy hujjatlar, rasmiy statistika ma’lumotlari, soha mutaxassislari va olimlarning ilmiy ishlari, shuningdek, Maqola doirasida o‘rganilgan tahliliy materiallar tashkil etadi. Statistik tahlil usullari orqali nodavlat umumta’lim muassasalari sonining dinamikasi, ularning hududiy joylashuvi va rivojlanish tendensiyalari baholandi.

Bundan tashqari, tadqiqotda institutsional yondashuv qo‘llanilib, me’yoriy-huquqiy muhit, boshqaruv mexanizmlari va davlat-xususiy sheriklik institutlarining nodavlat maktablar rivojiga ta’siri o‘rganildi. Tizimli yondashuv asosida esa iqtisodiy, ijtimoiy, demografik, innovatsion va pedagogik omillar yagona tizim sifatida tahlil qilindi. Mazkur metodologik yondashuvlar majmuasi tadqiqot natijalarining ilmiy asoslanganligi, xolisligi va amaliy ahamiyatini ta’minlashga xizmat qildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Nodavlat umumta’lim muassasalari rivojlanishining ilmiy-nazariy asoslari. Maqolada keltirilgan ilmiy yondashuvlarga ko‘ra, ta’lim tizimi inson kapitalini rivojlantirishning asosiy mexanizmi hisoblanadi. T. Shults kabi olimlar ta’limga kiritilgan investitsiyalar kelajakda yuqori iqtisodiy va ijtimoiy samara berishini ilmiy asoslab bergan. Ushbu nazariy yondashuv nodavlat umumta’lim muassasalari faoliyatining iqtisodiy mohiyatini ochib beradi [9].

Nodavlat maktablar ta’lim xizmatlarini diversifikatsiyalash, o‘quv dasturlarini moslashuvchan tashkil etish, xorijiy tajribani joriy qilish va raqobat muhitini kuchaytirish orqali ta’lim tizimining umumiy samaradorligini oshiradi. Maqolada ta’kidlanganidek, bozor iqtisodiyoti sharoitida ta’lim muassasalari o‘rtasidagi sog‘lom raqobat ta’lim sifatining oshishiga xizmat qiladi, biroq bu jarayon kuchli davlat nazorati va aniq sifat mezonlari bilan muvozanatlashishi lozim.

Me’yoriy-huquqiy omillar. Maqolada keltirilgan normativ-huquqiy tahlillarga ko‘ra, O‘zbekiston Respublikasida nodavlat umumta’lim muassasalari faoliyati Konstitutsiya, “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun, Prezident farmonlari va hukumat qarorlari bilan tartibga solinadi. Xususan, 2030-yilgacha mo‘ljallangan Xalq ta’limini rivojlantirish konsepsiyasi va “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi xususiy sektor ishtirokini kengaytirishga qaratilgan [1].

Mazkur hujjatlarda ta’lim xizmatlari bozorida teng sharoitlar yaratish, litsenziyalash tartiblarini soddalashtirish, davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarini rivojlantirish kabi masalalar ustuvor etib belgilangan. Bu esa nodavlat umumta’lim muassasalari sonining barqaror o‘shishiga huquqiy zamin yaratmoqda.

Iqtisodiy omillar. Maqola tahliliga ko‘ra, aholining real daromadlarining oshishi va o‘rta sinf shakllanishi nodavlat maktablarga bo‘lgan talabni kuchaytirmoqda. Nodavlat umumta‘lim muassasalari moliyalashtirish manbalari asosan ota-onalar to‘lovlari, xususiy investitsiyalar va ayrim hollarda grantlar hisobidan shakllanadi.

Shuningdek, davlat byudjeti imkoniyatlarining cheklanganligi sharoitida nodavlat sektor ta‘lim tizimiga qo‘shimcha moliyaviy resurslarni jalb qilishning muhim manbai sifatida namoyon bo‘lmoqda. Maqolada qayd etilishicha, xususiy maktablar davlat maktablaridagi ortiqcha yuklamani kamaytirish orqali iqtisodiy samaradorlikni oshirishga xizmat qiladi.

Ijtimoiy-demografik omillar. Aholi sonining o‘sishi, ayniqsa, maktab yoshidagi bolalar ulushining yuqoriligi umumta‘lim muassasalariga bo‘lgan ehtiyojni keskin oshirmoqda. Maqolada keltirilgan statistik tahlillar shuni ko‘rsatadiki, aholisi zich hududlarda nodavlat maktablar ta‘lim infratuzilmasini kengaytirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Shuningdek, ota-onalarning ta‘lim sifati, xorijiy tillar, zamonaviy fanlar va individual yondashuvga bo‘lgan talabining ortishi xususiy maktablar rivojiga ijtimoiy omil sifatida kuchli ta‘sir ko‘rsatmoqda.

Innovatsion va raqamli omillar. Maqolada ta‘lim jarayoniga raqamli texnologiyalarni joriy etish masalalariga alohida e‘tibor qaratilgan. Nodavlat umumta‘lim muassasalari elektron kundaliklar, masofaviy ta‘lim platformalari, avtomatlashtirilgan baholash va boshqaruv tizimlarini tez joriy etish imkoniyatiga ega.

Kadrlar va pedagogik omillar. Maqola materiallarida o‘qituvchilar salohiyati ta‘lim sifati belgilovchi asosiy omil sifatida ko‘rsatilgan. Nodavlat maktablar malakali pedagoglarni jalb etish, ularni moddiy va nomoddiy rag‘batlantirish orqali yuqori natijalarga erishmoqda. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar, individual o‘quv trayektoriyalari, kichik sinflar va innovatsion metodlar xususiy maktablarning ustun jihatlaridan biri sifatida qayd etilgan.

1-jadval

Nodavlat umumta‘lim muassasalari soni (birlik)[8]

Hudud nomi	2016/ 2017	2017/ 2018	2018/ 2019	2019/ 2020	2020/ 2021	2021/ 2022	2022/ 2023	2023/ 2024
O‘zbekiston Respublikasi	26	39	58	91	102	135	194	295
Qoraqalpog‘iston Respublikasi	0	0	0	0	0	2	3	4
Andijon viloyati	0	1	1	7	7	16	23	27
Buxoro viloyati	0	0	2	4	4	14	16	25
Jizzax viloyati	1	0	0	4	4	5	5	7
Qashqadaryo viloyati	0	0	1	3	2	2	3	15
Navoiy viloyati	0	0	0	0	1	1	2	3
Namangan viloyati	2	2	7	11	13	12	15	27

Samarqand viloyati	2	5	7	10	9	13	22	31
Surxondaryo viloyati	0	0	0	0	0	2	2	4
Sirdaryo viloyati	0	0	0	0	0	1	4	9
Toshkent viloyati	0	0	0	0	0	3	7	14
Farg'ona viloyati	3	6	9	12	22	23	35	55
Xorazm viloyati	2	2	2	9	8	10	13	15
Toshkent shahri	16	23	29	31	32	31	44	59

Xususiy sektorning ta'lim tizimida bunday jadal rivojlanishi, avvalo, davlat tomonidan berilgan erkinliklar, litsenziyalash tartibining soddalashtirilishi va xususiy investitsiyalarning rag'batlantirilishi natijasi bo'lib xizmat qilgan. Ayniqsa, so'nggi 3 yilda (2021–2024) bu o'sish yanada tezlashgan, bu davrda maktablar soni qariyb 160 taga oshgan. Bu holat aholining nodavlat maktablarga bo'lgan talabining ortganini, shuningdek, davlat ta'lim tizimining yuklamasini pasaytirishga qaratilgan siyosiy yondashuvni ifodalaydi.

2-jadval

Nodavlat umumta'lim muassasalarida o'quvchilar soni (nafar)[8]

Hudud nomi	2017/ 2018	2018/ 2019	2019/ 2020	2020/ 2021	2021/ 2022	2022/ 2023	2023/ 2024
O'zbekiston Respublikasi	8444	13769	21042	26970	30553	45927	64103
Qoraqalpog'iston Respublikasi	0	0	0	0	176	358	573
Andijon viloyati	55	59	1239	1341	2532	4388	6340
Buxoro viloyati	0	82	345	657	1897	3006	3553
Jizzax viloyati	0	0	1014	964	1083	1393	1855
Qashqadaryo viloyati	0	128	484	557	670	1218	2810
Navoiy viloyati	0	0	0	144	184	569	650
Namangan viloyati	367	799	1037	1429	1320	1821	4176
Samarqand viloyati	331	744	1052	1310	1951	2818	3986
Surxondaryo viloyati	0	0	0	0	409	582	748
Sirdaryo viloyati	0	0	0	0	359	792	1972
Toshkent viloyati	0	0	0	0	845	2963	5123
Farg'ona viloyati	1450	2577	3340	6489	4982	7400	11426
Xorazm viloyati	195	221	1073	798	1088	1654	1900
Toshkent shahri	6046	9159	11458	13281	13057	16965	18991

Hududlar kesimida esa nodavlat maktablar soni bo'yicha Toshkent shahri (59 ta), Farg'ona viloyati (55 ta), Samarqand viloyati (31 ta) kabi hududlar yetakchi o'rinda turadi. Ushbu hududlarda aholining to'lov qobiliyati nisbatan yuqori bo'lishi, nodavlat ta'limga bo'lgan ishonch va talab ortganini ko'rsatadi. Boshqa viloyatlarda, xususan,

Qashqadaryo, Surxondaryo, Sirdaryo kabi hududlarda 2016–2020-yillarda deyarli nodavlat maktablar mavjud emas edi. Biroq, 2020-yildan keyin bu hududlarda ham sezilarli o‘shish boshlandi. Bu holat davlat tomonidan hududiy tenglikni ta’minlash va nodavlat sektorni har bir mintaqada qo‘llab-quvvatlash siyosati samarasini bildiradi.

Shunday qilib, nodavlat umumta’lim muassasalarining son jihatidan o‘shishi – ta’lim sohasida davlat va xususiy sektor hamkorligining mustahkamlanayotganini, aholining diversifikatsiyalangan ta’lim xizmatlariga bo‘lgan talabining ortayotganini ko‘rsatadi.

2017-2018 o‘quv yilidan boshlab, O‘zbekistonda nodavlat umumta’lim muassasalaridagi o‘quvchilar soni yildan-yilga sezilarli darajada oshgan. 2017-2018-yilda bu ko‘rsatkich 8 444 kishini tashkil qilgan bo‘lsa, 2023-2024-yilda 64 103 nafarga yetgan. Bu esa 7 yil ichida qariyb 7,6 barobarga o‘shishni bildiradi. Hududlar kesimida eng katta o‘shish Toshkent shahri, Farg‘ona viloyati va Toshkent viloyatida kuzatildi. Xususan, Toshkent shahrida 2017-2018-yildagi 6 046 nafar o‘quvchi soni 2023-2024-yilda 18 991 nafarga yetgan, ya’ni uch barobardan ko‘proq o‘shish kuzatilgan. Farg‘ona viloyatida esa bu ko‘rsatkich 1 450 nafardan 11 426 nafargacha oshib, taxminan 7,8 barobarga o‘sgan. Toshkent viloyatida 2020-2021-yildan boshlab jadal o‘shish kuzatilib, 2023-2024-yilda 5 123 nafar o‘quvchiga yetgan.

Hududlar bo‘yicha qiziqarli jihat shundaki, ba’zi viloyatlarda dastlabki yillarda (ayniqsa 2017-2018 va 2018-2019-yillarda) nodavlat maktablarda o‘quvchilar umuman bo‘lmagan. Ammo keyingi yillarda bunday hududlarda ham o‘shish sur‘atlari tezlashgan. Surxondaryoda 2021-2022-yildan boshlab o‘shish boshlangan bo‘lsa (409 nafar o‘quvchi bo‘lgan), 2023-2024-yilda 748 nafar o‘quvchiga yetgan. Sirdaryoda esa 2021-2022-yildagi 359 nafar o‘quvchi 2023-2024-yilda 1 972 nafarga ko‘paygan. Qoraqalpog‘iston Respublikasida 2020-2021-yildan boshlab nodavlat ta’lim joriy etilib, 2023-2024-yilda 573 o‘quvchiga yetgan. Bu raqamlar O‘zbekistonda nodavlat ta’lim muassasalarining o‘rnini tobora mustahkamlab borayotganini, ularning ta’lim tizimidagi hissasi ortib borayotganini ko‘rsatadi. Ayniqsa, aholisi zich bo‘lgan hududlarda nodavlat maktablar o‘quvchi oqimini kamaytirish, muqobil sifatli ta’limga bo‘lgan ehtiyojni qondirishda muhim ro‘l o‘ynayapti.

XULOSA

Tadqiqot natijalariga asoslanib, O‘zbekiston ta’lim tizimida nodavlat umumta’lim muassasalari faoliyatini yanada rivojlantirish maqsadida quyidagi ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqildi:

Birinchi, nodavlat umumta’lim muassasalari faoliyatini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlarni yanada takomillashtirish, xususan, litsenziyalash va akkreditatsiya jarayonlarini soddalashtirish bilan birga ta’lim sifati bo‘yicha aniq va shaffof mezonlarni joriy etish maqsadga muvofiqdir.

Ikkinchidan, davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarini kengaytirish orqali nodavlat maktablarni moddiy-texnik bazasini rivojlantirish, ijtimoiy ahamiyatga ega hududlarda xususiy ta'lim muassasalari tashkil etilishini rag'batlantirish lozim.

Uchinchidan, nodavlat umumta'lim muassasalarida raqamli ta'lim texnologiyalarini joriy etishni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash, zamonaviy ta'lim platformalari, elektron boshqaruv va baholash tizimlarini keng tatbiq etish tavsiya etiladi.

To'rtinchidan, pedagog kadrlar salohiyatini oshirish maqsadida nodavlat va davlat ta'lim muassasalari o'rtasida tajriba almashish mexanizmlarini rivojlantirish, o'qituvchilarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. M. Mirziyoyev. (2023). *"O'zbekiston – 2030" strategiyasi to'g'risida* PF–174-son Farmon. — T.: Lex.uz.
2. O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi. (2024). *Xalq ta'limi tizimi bo'yicha yillik statistik hisobotlar*. — T.: Stat.uz.
3. Sharapova M. (2023). *Umumta'lim maktablarini moliyalashtirishda xususiy mablag'lardan foydalanishning ahamiyati*. International Journal of Finance and Digitalization, Vol. 2 (3). — <https://ijfd.uz>.
4. YUZ.UZ (2025). *Ta'lim sohasini rivojlantirishda nodavlat sektorining o'рни: muammo va yechimlar*. — <https://yuz.uz/news/talim-sohasini-rivojlantirishda-nodavlat-sektorining-orni-muammo-va-echimlar>
5. Qodiraliyeva I. (2023). *Nodavlat oliy ta'lim muassasalari haqida ayrim mulohazalar*. University Research Base, Kokand University. — <https://scholar.kokanduni.uz>.
6. UNESCO. (2022). *Education Development Trends in Central Asia: Private Sector Participation in Schooling*. Paris: UNESCO Publishing.
7. World Bank. (2023). *Education Sector Analysis: Uzbekistan Country Report*. Washington D.C.: World Bank Publications.
8. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi ma'lumotlari
9. Schultz, T. W. (1971). *Investment in Human Capital*. The Free Press.
10. Knighton, Tamara, and Patrick Bussière. 2023. "Educational Outcomes at Age 19 Associated with Reading Ability at Age 15." Culture, Tourism and the Centre for Education Statistics Research papers, Ottawa, Statistics Canada June.//
11. Hanushek, Eric A., Victor Lavy, and Kohtaro Hitomi. 2024. "Do students care about school quality? Determinants of dropout behavior in developing countries." Working Paper 12737, National Bureau of Economic Research, Cambridge, MA, December.